

Pertev Paşa Sıbyan Mektebi – İzmit

ri kâgir olarak inşa edilmişti. Ocak yapının kuzey tarafında yer almaktaydı. Külliye'nin sıbyan mektebi de eski planına göre basit bir mekân, girişin üzerinde yer alan fevkanî bir muallim odası ve hayattan ibaretti. Günümüzde önünde bahçesi bulunan yapının girişinde ahşap direklerle taşınan bir veranda bulunmakta olup yapının cepheleri batıda kesme taş, doğuda moloz taş, kuzeyde moloz taş ve tuğla almalı örgülüldür. Yapının doğu ve batı cephelerinde altta dikdörtgen formlu, üstte sivri kemerli ve alçı şebekeli dörder pencere yer almaktadır. Pertev Paşa Camii çift kuruluşlu son cemaat yeri ve kare plandan kubbeye geçiş aşamalarını dış mimaride de gösteren özelliğiyle dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ülkü Ekinci, *Pertev Paşa Külliyesi* (lisans tezi, 1964), İÜ Ed. Fak.; Rifki Melül Meriç, *Mimar Sinan'ın Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara 1965, s. 25, 47, 80; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 301-302; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 143, 291; a.mlf., "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 196; Ulya Vogt-Göknıl, *Mimar Sinan*, İstanbul 1987, s. 150, 159; Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 135; Abdülkadir Özcan, "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 139; Gönül Cantay, "Kervansaraylar", a.e., I, 371, 374; a.mlf., "Osmanlı Külli-yelerinin Kuruluşu", Ankara 2002, s. 76; İlknur Aktuğ, *İzmit Pertev Paşa (Yeni Cuma) Camii*, Ankara 1990; Gözde Ramazanoğlu, *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*, Ankara 1995, s. 145-150; Abdülkadir Erdoğan, "Kanuni Süleyman Devri Vezirlerinden Pertev Paşa'nın Hayatı ve Eserleri", *VD*, sy. 2 (1942), s. 235-237; A. Saim Ülgen, "Pertev Mehmed Paşa'nın Eserleri Hakkında Mimarî İzahat", a.e., sy. 2 (1942), s. 241-244; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", a.e., sy. 7 (1968), s. 157-158, 184-185.

ZEYNEP HATİCE KURTBİL

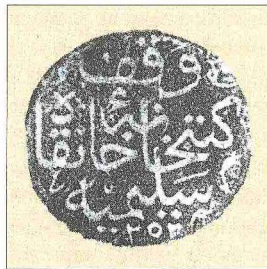
PERTEV PAŞA KÜTÜPHANESİ

Üsküdar Selimiye'de kurulmuş
bir tekke kütüphanesi.

Umûr-ı Mülkiyye (Dahiliye) Nâzırı Pertev Mehmed Said Paşa, Üsküdar Çiçekçi'de şeyhi Ali Behcet Efendi'nin medfun bulunduğu Selimiye Nakşibendî Dergâhı'nda derviş hücreleri ve yemekhane yanında bir de kütüphane yaptırmıştır. Kurulduğu yere nisbetle Selimiye Dergâhı Kütüphanesi olarak da anılır. 1252 (1836) tarihli vakfiyesine göre zengin bir koleksiyona sahip olan kütüphanede oldukça yüksek bir maaşla iki hâfız-ı kütüb görevlendirilmiştir. Pertev Paşa, vakfiyesine koyduğu bir kayıtle her iki hâfız-ı kütübün tekke mensupları arasından seçilmesini, ancak onlardan bu göreve layık kimse bulunamadığında dışarıdan emin kimselerin görevlendirilebileceğini belirtmiştir. Bu sebeple kütüphanenin kuruluşunda birinci hâfız-ı kütüblüğe tekkenin şeyhi İbrâhim Hayrânî Efendi, ikincisine de şeyhi Ali Behcet Efendi'nin akrabalarından Hattat İbrâhim Efendi tayin edilmiştir. Bir mücellidin de görevli olduğu Pertev Paşa Kütüphanesi'nde 665 yazma ve kırk yedi basma eser mevcuttur. Bir tekke kütüphanesi olmasına rağmen tasavvufi eserlerin yanı sıra dinî ilimlerle ilgili kitaplar büyük bir yekûn tutmaktadır (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2431). Kütüphanenin katalogu *Defter-i Kütübhâne-i Selimiye* adıyla basılmıştır (İstanbul 1311). Pertev Paşa Kütüphanesi tekkelerin kapatılmasından sonra Millet Kütüphanesi'ne götürülmüş, 1963 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Bugün Çiçekçi Camii'nin meşrutası olarak kullanılan bina (Haskan, II, 948) yığma taştan dikdörtgen şeklinde yapılmış olup bir girişle okuma salonundan ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dahiliye Nazırı Mehmed Said Pertev Paşa'nın Üsküdar'da, Çiçekçi'de Selimiye Nakşibendî Dergâhında kurduğu Kütüphanenin 1252 Tarihli Vakfiyesi, VGMA, Kasa nr. 108, s. 6-9; VGMA, nr. 740, s. 16-444; Günay Kut – Nimet Bayraktar,

Pertev Paşa
Kütüphanesi'nin
vakıf mührü

Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri, Ankara 1984, s. 215; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 127, 160, 188, 203, 267; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, II, 948-949; Şemim Emsen, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Türkiye Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, IX/1-2, Ankara 1960, s. 20, 24, 27.

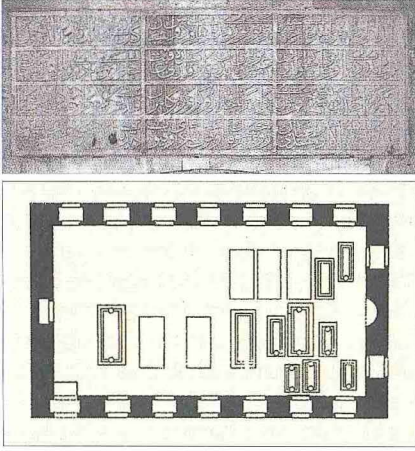
İSMAİL E. ERÜNSAL

PERTEV PAŞA TÜRBEŞİ

XVI. yüzyılın ikinci yarısında
Eyüp'te inşa edilen türbe.

Eyüp Camii'nin doğusundaki Beybaba sokağı üzerinde bulunan türbe, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemi vezirlerinden, İzmit'te büyük bir menzil külliyesini yaptırmış olan Pertev Paşa tarafından sağlığında Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Pertev Paşa 980'de (1572) ölünce buraya defnedilmiştir. Dış duvarları düzgün küfeki taşı ile kaplı olan 15,80 x 9,40 m. ölçülerindeki dikdörtgen türbenin kemer aynaları ile kapısı beyaz mermerdir. Kapı kemeri beyaz ve pembe somaki taşın alternatıf kullanımı ile örülmüştür. Üstte sülüs hatla dört satır halinde yazılmış altı beyitlik mermer kitâbe yer almaktadır. Nihâdî'nin eseri olan bu kitâbe, Pertev Paşa'nın vefatını ay ve gün olarak 1 Cemâziyelâhîr 980 (9 Ekim 1572) şeklinde vermesi bakımından değerli bir belgedir. Türbenin sokağa bakan ön cephesinde kapının sağında altı, karşı duvarda yedi pencere vardır. Kible yönündeki dar kenarında mihrap nişiyle bunun iki yanında birer pencere, karşısında da dikdörtgen bir nişin iki yanında daha yukarı birer sivri kemerli niş bulunmaktadır. Yapıda pencere üstlerindeki alınlıkların vaktiyle geometrik motifli, ajurlu, taş şebekeli olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Üstü halen açık olan yapının duvar üstleri bugün harpuşta ile tamamlanmış olmasına rağmen eski fotoğraflarda üst kısmı yıkık bir duvar görünümündedir. Evvelce yapının üstünün ahşap bir çatı ile örtülü olduğu ve altında nakışlı bir tavanın bulunduğu, bu çatının 1920'li yıllarda çöktüğü bilinmektedir. Evliya Çelebi yapının süslü bir kubbeye sahip olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen yapının çatı altında gizlenmiş olan ahşap kubbe, yanları tavanlı bir üst örtüsü vardı. Bazı araştırmacılar türbenin iki kubbe ile örtülü olabileceğini ileri sürse de yapıda bunu destekleyecek hiçbir işaret yoktur.

Türbede yatanların çoğunun adı bilinmemekle beraber bunların Pertev Paşa'nın çocukları ve diğer aile fertleri olduğu

Pertev Paşa Türbesi'nin planı ve kitâbesi

düşünülmektedir. Yapıda 1570-1600 yıllarına ait oldukları kabul edilen, on biri çok itina ile işlenmiş mermer sanduka olmak üzere toplam on beş adet mezar bulunmaktadır. Sandukaların kabartma rozetler, bitki ve çiçek kabartmaları ile süslü olduğu görülmektedir. Bazı sandukaların ayakları oyulmalıdır. Özellikle kavuklar birer heykel gibi işlenmiştir. Kadınlara ait kabirlerin baş ve ayak taşları sade kitâbeli, fakat eşsiz birer sanat eseridir. Taşının üzerinde yalnız kelime-i tevhid yazılı olan, başlığı sarıklı kabrin Pertev Paşa'ya ait olduğu kabul edilmektedir. Bugünkü görünümüyle sade bir yapı olan Pertev Paşa Türbesi'nin mimari süslemesinden günümüze hiç bir iz kalmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 327; Yıldız Demirel, *Eyüp'te Türbeler*, Ankara 1989, s. 66-68; a.m.f., "Pertev Mehmet Paşa Türbesi", *DBİstA*, VI, 244; M. Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 242-244; Abdülkadir Erdoğan, "Kanuni Süleyman Devri Vezirlerinden Pertev Paşa'nın Hayatı ve Eserleri", *VD*, sy. 2 (1942), s. 233, 240; Ali Saim Ülgen, "Pertev Mehmed Paşa'nın Eserleri Hakkında Mimari İzahat", a.e., sy. 2 (1942), s. 241-243.

FİLİZ GÜNDÜZ

PERTEVNİYAL VÂLİDE SULTAN

(ö. 1884)

II. Mahmud'un "beşinci kadını"
ve Sultan Abdülaziz'in annesi.

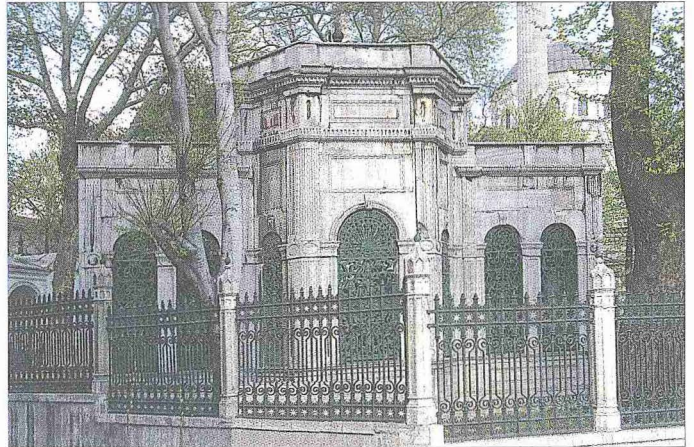
1810'da doğduğu tahmin edilir. Çerkez asıllıdır (*The Eastern Express*, s. 53-54). 7-8 Şubat 1830 gecesi Şehzade Abdülaziz Efendi'yi dünyaya getirdiğinde beşinci kadine-

fendiliğe yükseldi. Cârîyelikten gelen diğer vâlide sultanlar gibi padişahın ikbali oluşuna kadar geçen hayatı hakkında bilgi yoktur. 25 Haziran 1861'de Sultan Abdülmecid'in vefatı ve Abdülaziz'in tahta geçmesiyle Vâlide Sultan unvanını aldı. Sultan Abdülaziz üzerindeki büyük nüfuzundan dolayı kendisine "ümmü'l-cihân" da denir.

Pertevniyal Vâlide Sultan, oğlu tahta geçer geçmez devlet işlerine müdahale etmeye başladı. Sultan Abdülaziz'in sadârete tayin etmek istediği Yûsuf Kâmil Paşa'nın görev almaktan kaçınması sebebiyle onu ikna etmek için kethüdâsı Hüseyin Bey'i birkaç defa paşaya gönderdi. 1871'de Âli Paşa'nın ölümünün ardından sadârete getirilen Mahmud Nedim Paşa ile birlikte hareket etti. Mahmud Nedim, bir yandan padişahın ve Vâlide Sultan'ın isteklerini yerine getirirken öte yandan onların ihtiraslarını körlüküyordu. Tensikat gerekçesiyle Âli Paşa'nın ekibini ve diğer bürokratları görevden uzaklaştırdı. Bu karışıklık ortamında işlerin saray ve özellikle Vâlide Sultan aracılığıyla görülmeye başlanması, devlet adamlarının iltimas ve rüşvetle makam sahibi olma gibi yollara sapması sonucunu doğurdu. Cevdet Paşa'nın on sekiz gün süren Maraş valiliğinden sonra İstanbul'a dönüşü vesilesiyle Vâlide Sultan'a bir teşekkür mektubu göndermesi, ardından padişahın doğum gününü kutlamak için yine ona hitaben bir tebriknâme yazması ve hediyeleşmesi bu bağlamda anlamlıdır. Nitekim girişimleri sonuç verir ve Cevdet Paşa, Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne getirilir. Mustafa Fâzıl Paşa örneğinde olduğu gibi Vâlide Sultan'ın bu müdahaleleri bazan yurt dışına kadar uzanıyordu. Mısır Valisi İsmâil Paşa, Pertevniyal'e ve Sultan Abdülaziz'e değerli hediyeler vererek Mısır'da veraset sistemini değiştirip kendi çocuklarına intikal ettirmişti. Böylece veraset hakkı elinden alınan ve Paris'e giden Mustafa Fâzıl Paşa, buradan Sultan Abdülaziz'e bir mektup göndererek onu eleştirdi ve padişaha karşı muhalefete başladı. Bunun üzerine Vâlide Sultan, Mustafa Fâzıl Paşa'dan İstanbul'a dönmesini istedi. Vâlide Sultan'ın devlet işleri üzerindeki etkisi halk ve devlet memurlarınca da biliniyor olmalı ki dilekçelerini padişahın yanında kendisine de takdim ettikleri görülür (BA, İrade-Dahiliye, nr. 101585).

Vâlide Sultan'ın müsrif bir insan olduğu belirtilir. Mahmud Nedim Paşa ve takipçileri, maliyenin durumu son derece ağır bir vaziyette iken borçlanmalardan gelen paraları padişaha ve Pertevniyal'e aktararak iktidarlarını sürdürüyorlardı. Sarrafi Mısırlıoğlu Bogos vasıtasıyla yaptığı fahiş harcamaların faturası çok defa maliye hazinesine yükletiliyordu. Bogos, devletin ilgili birimlerinin haberi olmadan Pertevniyal Sultan'la yaptığı özel anlaşmalara dayanarak harcadığı paralar için yüksek oranda faiz işletiyordu. Nitekim böyle bir anlaşma neticesinde bir kalemde kendisine 6383 lira faiz ödenmişti (BA, İrade-Dahiliye, nr. 35002, 35035). Maliye memur maaşlarını ödeyemezken Vâlide Sultan bu şekilde borçlanarak (BA, A.MKT. MHM, nr. 411/19) harcamalarını sürdürüyordu. Savurganlığı özellikle hidiv ailesine mensup Mısırlı kadınlarla olan irtibatı bağlamında ortaya çıkmaktadır. 1865'te İstanbul'da Feriye Sarayı'nda ağırlanan Mısır Valisi İsmâil Paşa ile ailesine padişahla Vâlide Sultan'ın verdiği hediyelerin tutarı 100.000 liraya ulaşmaktaydı.

Pertevniyal Vâlide Sultan, çok nefret ettiği Hüseyin Avni Paşa ile diğer muhalifler tarafından oğlunun tahttan indirilmesine ve kısa bir süre sonra da ölümüne şahit oldu; bu sıralarda çok kötü günler yaşadı. Oğlunun kanlar içinde yattığını görüp fer-

Pertevniyal
Vâlide
Sultan'ın
türbesi